

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

КРИМИНАЛНЕ ≡≡≡
≡≡≡ ДОКТРИНЕ

од

МИХ. БАНКОВИЋА.

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ УРЕДНИШТВА „ПОЛИЦИЈЕ“
1911.

Библиографија.

—:—

- Gustave Le Bon*, Psychologie de l'Education.
Imbart de la Tour, Les origines de la Réforme.
Paulhan, Le droit et la scienae morale. (Rev. philos. 1886.)
Felix Le Dantec, Les influences ancestrales.
Maxwell J., Dr. Le Crime et la Société.
Garofalo, La Criminologie.
Marius Fontanes, Les Iraniens.
Letourneau, L' Evolution de la morale.
Lefevre André, La Grece Antique.
Guyau, La morale d' Epicure.
Decharme, La critique de tradit. rélig. chez les Grecs.
Saieilles, L' individualisation de la peine.
Кисајаковски, Испитивање о смртној казни, превод Г. П. К.
Михајловић.
Rousseau Jean-Jacques, Le Contrat Social.
Ferri, La Sociologie criminelle.
Moudsley, Le crime et la folie.
Lombroso, L' Anthropologie crim. et ces récents progrès.
Lacassagne, Présis de Médecine légale.
Lombroso, L' Homme criminel.
Cruet Jean, La vie du droit.
Letourneau Ch., La biologie.
Dr. Nicati, La Psychologie naturelle.
Dr. Topinara, L' Antropologie.
Letourneau, La Sociologie.
Dr. Corre, L' Etnographie criminelle.
-

Користећи се радовима, и њиховим резултатима оних писаца чија дела наводимо у библиографији, покушали смо дати један општи преглед **Криминалних Доктрина**, посматрајући злочин и његовог извршиоца са гледишта *Криминалне Социологије*. Празнине које су нам се поткрале у овој расправи, попунићемо приликом говора у посебном делу, о *Злочину и његовим узроцима*.

Београд, априла 1911.

М. Б.

Криминалне доктрине.

Предмет је Криминалне Социологије, проучавање злочина као друштвеног феномена. Она испитује услове под којима се ствара злочин, и указује, проналази средства којима би се могла продукција истога спречити. Она испитује само однос злочинца и његовог дела према друштву. Криминална Социологија мора да се служи и ослања на већ добивеним резултатима других наука. Да напоменемо нарочито од њих, криминалну антропологију, етнографију, психолошке и медицинске науке, физиологију, психијатрију и неурологију, као и основ свима социјалним опажањима, статистику. Не треба заборавити и историју, и ако обавештења која би она могла дати криминалној социологији, нису свакад од сигурне тачности. Проучавање криминалитета врло је компликовано, као и свих осталих друштвених феномена. Израз, *криминал* обухватао би у криминалној социологији, сва дела која би вређала норме кривичног закона. Немогуће је наћи објективнију дефиницију под коју би се могла подвести сва дела која носе у себи слично обележје, својствено њима самима. Тек појам тежине крив. дела, допустиће да се могу разликовати категорије повреда закона. Према томе дакле, требало би поставити тачну границу између појма о криминалитету и појма о моралу; осуда коју друштво изриче за какво дело ценећи га са његове моралне стране, увек је готово иста, као и осуда коју би донео закон с погледом на његову кривичну одговорност. Узмимо на пример: убиство, крађу, и силовање. Али ипак ова сличност не може да достигне и степен асимилације, јер поље морала, у многome се разликује од Кривич. Закона. Има дела¹⁾ која се толерирају с моралне стране, док су међутим законски кажњива, као што има дела неморалних, која нису. Узмимо за пример: против природан блуд између одраслих. Француски Крив. Закон нема за та дела казне, ако није учињено путем насиља, или на јавну срамоту. Наш Крив. Закон § 206 пропи-

¹⁾ Maxwell. Le crime et la Société.

сује казну од шест месеци до четири године и губитак грађанске части. Међутим, са моралне стране стоји свуда на истом ступњу осуде. Шпекулант који играјући на берзи подиже цену каквим хартијама и ако зна да је њихова вредност сумњива, само да извуче што већу корист, према крив. Закону, потпуно је неодговоран, и ако је у суштини његова радња кроз неморална, и слична оној која се подводи под § 251 нашег крив. зак.

Проучавајући репресивно законодавство разних народа, видимо да је не само различито мишљење о једном Крив. делу код разних народа, већ то мишљење варира чак и између појединих вароши. Према томе не може ни постојати опште правило, које би тачно дефинисало да ли би једно дело могло бити свуда кажњиво, или не. Међутим, најтеже повреде морала, обично су и пред законом највеће кривице. То долази отуда, што обоје воде своје порекло из истог друштва, али ово слагање често пути може и да дође у подпуну супротност, као што имамо пример код политичких друштава, која се шире освајањем. Француским поданицима, Мусулманима у Алжиру, закон допушта полигамију, док међутим исти је закон строго забрањује својим поданицима у Европи.

Што се већина тежих кривица, као убиство и крађа, кажњава готово у свима законодавствима, и осуђује свуда са моралне стране, изгледа да долази из потреба друштвеног живота. У почетку, вера, кажњивост и морал, зацело да се нису много једно од друго разликовали. По немачком правнику Јерингу, у једној је епоси религија толико удаљавала право, да је оно баш тиме себи стварало обожавање. Примитивна религија, имала је локалан карактер, богови су били само појединих села, или племена, и нису своју моћ простирали и на околне народе. Закони су такође штитили само чланове једнога друштва, и на тај су се начин и религија и морал развијали на основи колективних интереса, што се такође дешавало и са законитом казном. Историја Римског Права најбоље нам показује како се Право доста полако одвајало од Религије.

Тражити основ појма о криминалитету, проучавати да ли је се у развоју друштва појам кривице мешао са појмом греха и као такав кажњавао, ова су испитивања од великог интереса

за филозофе, али она немају великог утицаја на развиће теорија о криминалним феноменима.

Из до сада наведеног, видели смо да је историја злочина, његових разноврсних узрока, и многобројних начина, којима се тежи да се он сузбије, тесно везана са моралом који својим знатним делом засеца чак и у поље биологије. Према томе, сва питања о моралу и злочину треба решавати на исти начин као и она, која носе у себи општи карактер физиологије и психологије, т. ј. изводити закључке нарочитим опажањима на самим примерима.

Међутим, одмах морамо обратити нарочиту пажњу на два питања из ових метафизичких концепција, питања о слободној вољи, расуђивању и моралној одговорности, и питање о наследству особина, јер она захватају већину моралних и криминалних доктрина.

Према томе, да ли човек има или нема слободну вољу, да ли може бити морално одговоран за свој поступак или да ли већ и рођењем собом доноси добре или рђаве особине, извори морала и злочина као и њихове санкције, битно се разликују. Данашње теорије о криминалу не задовољавају се само проучавањем и оценом учињеног дела, посматраног само за се. Оне траже, да би дело постало кажњиво, постојање и једне нарочите воље за извршење истога.

Ако усвојимо да се човек већ рађа, носећи у себи клицу извесног степена *савести*, или *моралног осећаја*, који му указује шта је *добро* а шта *рђаво*, као што то заступају метафизичари деисте и спиритуалисте, источна религија и следбеници Спенсерове и Дарвинове школе, онда би било сасвим непотребно тражити извор моралу, јер би он налазио његов смисао у самој савести, и било би довољно само растумачити и анализирати суштину ових својстава.

Узмемо ли Религију за вољу у овим питањима, она ће нас најбрже довести резултату: суштина савести састоји се у томе, што свака Вера хоће да савест постоји, она је један од њених главних стубова. Пробудити и култивисати савест, довољно је само читати свете књиге, које су нам дате самим Божанством. Разум ту није потребан, Вера је довољна, у њој се треба чувати сваке љубопитљивости. По религији, дете не долази само са *општим* појмом доброга и зла, већ такође и са извесним степеном савести коју му диктира закон божански

и на тај начин доминира његовом вољом, остављајући јој ипак потпуну слободу да она исти поштује или не. У првом случају, човек постаје пун врлина и биће награђен, у другом случају он греша и биће кажњен. Злочин је кажњив, не зато што он шкоди онима против којих је управљен, већ зато што је противан божјем закону, јер по Светом Писму изилази да забрана о убиству није апсолутна. Убиство извршено по божјој заповести, није грех. Тако на пример, покољ 23.000, Јевреја који су обожавали Златно теле, и које су Левити посекали по Божјој заповести. (Ех. XXXII.)

Метафизичари деисте и спиритуалисте, долазе готово до истих резултата, уображавајући само да иду путем разума. Почев од Платона, па до Жил Симона, Цицерона и Канта, њихова се теза није мењала: људски разум, као кћер или сестра божанском разуму, има подпуно сазнање свега што је добро и зло. Добро је апсолутно, исто као и истина, морални су принципи неповредими, они су урезани божанском руком у човечију савест и расуђивање. Нико дакле не може да чини ни зло ни добро несвесно, а како му стоји до воље да чини и једно и друго, он је морално одговоран за своје поступке. Биће кажњен, кад су ти поступци рђави, а само га друштво награђује исто као и Бог, кад су они добри. Ова доктрина, врло је тесно везана са метафизичком, и њих две, удружујући се, служе за основицу законима свију цивилизованих народа.

Али како ова доктрина својим закључцима долази у несугласицу са правом стварношћу и искуством, што нам најбоље показује и дете својим доласком на свет, које је подпуно одсутно сваког појимања о добром и злу, лишено сваке моралне и интелектуалне слободе, ова доктрина, и ако одржава свој престиж над законима, припадаће увек само прошлости.

Код многих писаца, она је поступно била замењена *моралним развићем*, кога су поставили Спенсер и Дарвин. Код ових, духовна, невидљива бића не постоје, или се бар не појављују. Апсолутност *доброга* нестаје, морал је подпуно релативан, и осећај чисто човечански. Али како и ови писци, и партизани ове доктрине, нису подпуно ослобођени од спиритуалистичке метафизике, они верују у постајање нечега необјашњивог, које час називају *моралним осећајем*, час *инстинктом*,

савести од које би зависио људски морал, јер по Дарвину: осећај морала најтачније назначава границу између човека и осталих божјих створова.

Примитиван човек, није имао овај морални осећај, и код њега су постојали, исто као и код животиње, само егонистични осећаји, који су га чинили врло рђавим. „С правом можемо мислити, вели један партизам ове доктрине¹⁾, да преисторијски човек, и ако га не познајемо, није могао имати алтруистичке осећаје.“ Тек мало по мало после промене неколиких генерација, прва бића наше расе, добијала су овај инстинкт или морални осећај.

Моралисте и криминалисте који су прихватили ову доктрину, из ње су извели две врсте дедукција, чија је социјална важност врло велика.

Први изводе постојање једног општег, колективног моралног осећаја, колективне савести, која је својствена за свако друштво, и чији нагло пењући се развитак, доспеће до праве хуманости која ће аутоматски чинити добра. Дарвин је рекао: „Примамо да врлина расте, и учвршћује се наслеђем. У том случају, борба између наших виших и нижих нагона постаће слабија, и врлина мора победити.“ Један од његових ученика пише: „Наш идеал човека је несвесан аутомат, чудно састављен и сједињен.“ И заиста, према овим логичним речима следовала би теорија Спенсера и Дарвина, када би постојао морални осећај који би се као хуманост непрестано развијао.

Док су извесне моралисте изводили ове логичке дедукције из теорије Спенсера и Дарвина, криминалисте су из истих закључивале да ће злочинци бити индивидуе код којих је морални осећај или изгубљен, или искварен неком „монструозношћу чији је узрок, у најгорем случају, атавизам.“²⁾ Другим речима, злочинац би био човек из преисторијског доба, који или нема довољно, или сасвим, моралног осећаја, појављујући се атавичким повратком, у модерном добу. Само ове моралисте и криминалисте не опажају, да долазећи до таквих резултата, враћају се доктрини метафизичара спиритуалиста, и долазе као и ови, у контрадикцију са самим делима.

Пре свега, нетачно је, да осећај морала поставља границу између човека и животиње. Нема ни једног осећаја било

¹⁾ Garofalo, La criminologie. стр. 25.

²⁾ Paulhan, Le droit et la science morale. in Rev. philos. 1886.

егоистичног или алтруистичног који не би постојао једно-времено и код животиња веће интелигенције и код човека, јер сви ти осећаји проистичу из природних потреба које су заједничке и код човека и код животиње, затим у односу кога људи измеђ себе као и животиње одржавају, као и у самом васпитању које добијају било у породици, било у друштву.

И ако нам преисторијски човек није оставио никаквог трага, ми ипак знамо да је образовао породицу и друштво, као и његови претци антропоиди, и ми морамо из тога закључити да су имали и ови последњи, као и животиње више интелигенције, извесне моралне осећаје, који су постајали било из природних потреба (осећај егоизма) било из односа који су имали деца према родитељима (осећај алтруистички породични) или из односа који имају између себе индивидуе једне исте породице (осећај алтруистичко-социјални). Користећи се такође и опажањима која су чињена над самим данашњим дивљацима, може се тврдити да су и код примитивних народа осећаји алтруистички породични или социјални били такође развијени, чак ако не и више него и код самих цивилизованих народа.

Сва опажања која можемо чинити било на подмлатку животиња, деци дивљака, или чак цивилизованих народа, подпуно обарају веровање Спенсера и Дарвина и њихових ученика, у постојање неког наследног преноса идеје о моралу. Човек као и животиња, при свом доласку на свет, у одсутности је сваког појма о моралу или какве друге идеје. Код њега не постоји чак ни познавање средстава којима би се могао користити да би задовољио своје природне потребе. Када га стекне, код њега се тада може констатовати само један осећај: дивљачки егоизам, кога показује при задовољењу разних потреба које се суксесивно указују. Ставили се, ма и врло мала, препрека остварењу његове себичне жеље, нема те силе коју он не би употребио да је уклони, ако само има за то довољно снаге. Од те себичности до зависти, љубоморе, похоте и најслепије злобе, има само један корак, кога ће деца, која нису одмах од њиховог рођења предмет физичког, моралног и духовног вештог и истрајног васпитања, одмах учинити. Лакоћа и брзина, којом свако дете остављено самом себи, постаје порочно, гоњено самим егоизмом који произи-

лази из његових природних потреба таква је, да ако би био какав злочин за који би се могло рећи да је „природни“, то је без сумње злочин, кога врше малолетници.

Но, на срећу ништа није лакше него умерити себичност деце, и инспирисати им алтруистичке осећаје. Љубав, стална брига над њима, постојаност у веселости као и алтруистички примери, довољни су. Женке наших домаћих животиња најбољи пример у томе дају, показујући како се може од једне мале и себичне животињице, врло зловне првих дана, васпитањем начинити једно љубазно живинче приљубљено ономе који га храни, чисти, и весело учи да се игра, истовремено кад га учи и да једе.

Према овим опажањима, морамо констатовати да не постоји никакво наслеђе добрих и рђавих осећаја, нити би у овима могао постојати инстинкт или наследни осећај морала.

У осталом, како се и може веровати у наслеђење осећаја, када су нам познате непрестане промене идеја и у опште морала, које се стално дешавају код једне индивидуе не само у разном добу њене старости, већ и према самом њеном физичком стању у коме се налази било пре јела, или после, било да је пио само воду или вино, или је у овом последњем и сувише претерао.

Што се тиче моралиста који заступају мишљење да постоји *очишти морални осећај*, или *заједничка савест*, према којој би сви људи из једног истог времена и друштва, имали исте идеје морала, они заборављају да заједница, друштво, било велико или мало, не може имати своје савести, јер нема своју личност, јединку.

Друштво, оно не мисли, не ради, то мисле његови чланови појединце. Оно је права метафизичка целина и сама лица која је сачињавају могу одговарати стварности. Све се може свести на то, да је у једној одређеној заједници број оних људи који мисле, осећају, и раде према извесном поредку, мање више у већини од оних који другојачије мисле, осећају и раде. Загреје ли се једна гомила људи, и у одушевљењу изврши какво насиље, то није учинила само заједница која би прво створила идеју или осетила жељу за извршеним делом, него су то један, двојица, или какав променљиви број, мало одважнијих лица, који су повукли за собом и целу масу. То није никада агрегат који мисли, осећа, који хоће, већ сваки

је појединац тога истог огрегата, и сваки дела према своје осећају морала кога добија васпитањем. С тога ми и видимо да мишљења и идеје о злочину и преступу, врло су различна не само према читавој ери, већ и у самом једном времену, према друштвеним редовима, разних група, породица, па чак и појединаца.

У Риму, људи највишега степена морала, као Катон и други, налазили су сасвим обично да пријатељу уступе своју жену. Најпознатије личности у Грчкој, први мудраци, вршиле су своје похоте, често и јавно над самим својим ученицима. У Спарти се допуштало уморство слабе и кржљаве деце док је то исто дело забрањивано као злочин у Атини. Али најочигледнија разлика у појимању морала огледа се у самим породичним односима, који су још и данас готово код свију народа врло различни. Породица је основ друштву — вели се, онда зацело да се на тим различним основама следствено мора развијати и различно друштво, различни појмови о моралу, одговорности и кривици.

У Сирији, Медији, Феникији, Халдеји, Тиру и Сидону, постојали су многи храмови посвећени Венери, кроз које су пролазиле све девојке, и ретка је била ствар да жена у брак донесе и своју чедност. Код ниже јапанске класе и данас, када је отац забринут о удаји своје кћери, немогући јој дати потребан мираз, он је продаје или издаје за извесно време каквој „чајдиници,“ где може да скрпи лепу пару. Проституисање у каквом добром циљу, не сматра се за порок. Код Мексиканаца, девојке одилазе од родитељске куће, да би зарадиле проституцијом коју суму, исто као и у Алжиру, племе Улед-Наил, чије девојке, пошто сакупе себи мираз нудећи се странцима, враћају се своје дому, као са какве бербе, и удају се. На Андамским острвима, докле год жена није везана браком, она се може давати и сваком пролазнику. На острву Сонду, код племена Молука и Селеба, често и сами очеви дефлоришу своје кћери, држећи се правила да онај који однегује какво дрво, има право да са њега обере и први плод. Црнци са Конга и Анголе, проституишу и јавно своје кћери. Абисински Краљеви толико мало цене чедност својих жена, да прве ноћи нареде слуги да им прокрчи пут.

Чим је брак постао званичан друштвени акт, на првом је месту закон био позван да пропише оне норме, које би ре-

гулисале брак са моралне и хигијенске стране. Непотребно је рећи да је одмах наилазио на велики отпор, долазећи у сукоб са народним навикама, обичајима и вером, па чак и са самим хигијенским принципима. На првом месту, закони су забрањивали брак међу крвним рођацима. Многи физиолози и хигијеничари, покушавали су да проуче последице крвног укрштавања; једни су, на основи да се дегенерација проузрокује немешањем крви, дошли до врло жалосних резултата, док су други у својим закључцима претеривали, јер је врло тешко третирати исто питање на основу стварних доказа које би нам могао пружити историјски развитак разних раса. Није доказано, да су многи стари народи који су уобичајавали крвно не укрштавање, ишли путем дегенерације, а код Персијанаца је владало сасвим противно мишљење. Тако у Асирији, Египту, Атини, брак је био дозвољен између брата и сестре. Код старих Јевреја и Римљана, забрањиван је чак између стрица и синовице, и за врло дуго време брак је такође забрањиван између братучеда. Кинески и Мухамедов закон, забрањивао је брак до истог степена.

Међутим, код старих Арапа је било сасвим другојачије, докле год им закон Мухамедов није забранио брак између сина и матере. Медејци, Персијанци и Етиопљани, женили су се такође својим мајкама, ћеркама, па чак и унукама. Судије, мудраци у Ирану, давали су најлепши пример овоме у Персији, јер су дете, рођено од мајке и сина сматрали узвишене од осталог људског порода. Феничани, Корејци и Парти, одржавали су исте обичаје. Стари Германци, Скандинавци, женили су се својим ћеркама. Перувинци, до династије Инкаса, женили су се својим ћеркама, често и својим мајкама. Седеоци Антилских острва, жене се често и са своје две сестре, а није редак случај, да се поред њих види и њихова мати као жена свога сина.

Па и сама наша модерна цивилизација, пружа најчуднију разноликост у подели мишљења која стварају извесна дела. Узмимо општи тип: убити човека у мирно доба, сматра се за злочин, док међутим поубијати их на хиљаде за време рата, достојно је највеће похвале, чак и са моралне стране. Судије пуштају мужа који је убио своју жену, или жену која убија свога љубазника, као да овако убиство, ма из каквих било разлога, није најгора врста злочина. Крађа је данас

врло срамно дело и строго се кажњава, а међутим зар нема свакодневно хиљаде њих који краду на трошарини, царинарници, при државним и осталим лиферицијама, у самој трговини, у изради разних продуката, све под видом највећег поштења.

Према свему овоме може ли се онда примити да постоји каква: општа, заједничка савест? Зар није довољно јасно да се савест, морал, и појам о преступу или злочину мења чак и код сваког појединца. Да ли је онда могуће дати какву дефиницију криминалитета, која би се могла применити на свако доба, на свако друштво? То би се могло постићи само једним вештачким начином, ако се узме за основ кривични закон једнога народа из једне епохе. Сваки кривични закон означавао је преступ или злочин оним делима која у време, када је исти закон писан, чињаху се законодавцу штетна за остале чланове друштва, самом друштву, или су сматрана за врло погодна да узбуне идеје, интересе, предрасуде и страсти целокупног друштва, или његових појединаца.

Подпуно у супротности опажања и искуства, морална доктрина Спенсера и Дарвина, мора се придружити осталим доктринама религије, спиритуалиста и метафизике, које из дана опадају, у очима оних који размишљају.

Противно свима теоријама, наша нас лична опажања гоне да констатујемо, да су моралне идеје подпуно личне и да налазе свој почетак било у природним потребама свакога лица, или у односима које исто има са осталим члановима друштва, било у његовом васпитању или примерима које види.

Моралне идеје које ствара потреба одржавања, расплођавања и активности у сваком лицу, подпуно су себичне, јер је његов циљ једино задовољење поменутих потреба, које гоне свако лице да мисли у толико више на себе самога, у колико су те потребе веће. Али код човека, као и код виших животиња, јединка никада сама не може да задовољи све своје природне потребе. Потреба храњења ради одржавања младих сисара, ставља ове у окриље њихових матера. У нормалним приликама, мати хранећи своје младунче, прибавља му задовољство да њеним млеком утоли жеђ и глад. Затим, ако га чува, милује, помаже му у покретима које оно жели да учини, она му буди постепено алтруистичке идеје, из којих ће оно ускоро створити и љубав. На исти начин заволеће и свога

оца, чланове породице, у опште осећаће извесну наклоност према свима лицима.

Када поодрасте, дете ће ако је пристојно васпитано, имати у своме понашању према својим родитељима, браћи и сестрама, или чак лицима изван породице, алтруистичке осећаје, који ће се с једне стране развијати у наклоност а са друге у поштовање, према самој особини природних односа оних лица, са којима оно општи. У њему ће тада, породични алтруизам бити већ подпуно развијен, док се међутим алтруизам према друштву постепено тек тада развија. С друге стране, ако се имало на уму, и његово физичко развијање, као што и треба да буде, а у исто се време обратила и пажња, да се привикне умерености у својим природним потребама, створиће се у њему један осредњи темпераменат, ни сувише лимпатичан, ни сувише нагао. Затим, ако су се у њему још израније неговала и духовна својства и ако му се омилио интелектуални рад у исто време када и физичко вежбање, човек ће употребити већину својих потреба активности на корисне покрете, који ће му се чинити пријатни, и спрема ће се да осети такође и потребу расплођавања под условима који га неће никада навести да злоупотреби телесна уживања. Доцније, дошавши у доба када сваки треба да се ослања на себе самог, он ће бити подпуно оружан за све борбе које му пружа живот, и моћиће сањати о успесима које ће му осигуравати његово физичко и интелектуално васпитање. Тада може узалуд да слуша око себе шапутања присталица арилизма, моралног егоизма, да је за васпитање једино потребно образовање воље, да је *хтети* довољно за све, али он, снабдевен својим физичким, моралним и интелектуалним васпитањем, одговориће, да пре *хтети*, ваља такође и *моћи*, и својим делима најбоље ће доказати да га је васпитање спремило и да *може*.

Прошлост треба да употреби на образовање морала као и једновремено на развијање свога духа, јер ако није тачно, да дете наслеђује идеје свога оца, матере, својих предака, или чак и друштва у коме оно живи, не могуће је опорети да за образовање његовог морала ваља се послужити оним делима што нам је историја прошлости оставила. Али колико је тешка употреби овога? Ставимо ли пред очи детета, или млада човека слике славних ратова, у којима се из великог броја при-

мера виде све one врлине које могу красити смртнога, зар му не би уз њих одмах требало рећи и број људи који су пали, велике реке крви које су проливане, и стогодишње мржње, праћене најподлијим средствима, које су подстицали народе чији је баш интерес захтевао да живе у миру и љубави. Зар нас не би то одмах одвело да га упознамо са још страшнијом борбом него ли што је и сама политичка борба, она која је била изазивана вером, не само између народа, грађана, него чак и у самој породици? Да ли би се тиме постигао повољан резултат у свима правцима? Зар није корисније указивати на слике славних филозофа и осталих великих умних и просветних радника, који су често, по цену свога живота били носиоци човечанства, од старог, варварског доба, па све до модерне цивилизације, почев од незнања, које је стављало човека на ниво природе, па све до наука која му допушта да господари над елементима, и у своју корист употребљава све природне силе, и када, моћју своје интелигенције постаје господарем саме природе.

Ако опажање обара теорију по којој је човек само несвесан наследник добрих или рђавих особина својих предака, одбија постојање божанске савести, или моралног човечанског осећаја, и указује нам једним необоривим начином да нема опште, колективне савести, ни општег моралног осећаја, и да су идеје о моралу чисто личне, оно нам показује сву моћ коју има васпитање на човека, и оно открива у исто време и друштву и породици најбољи начин на који би се могао непрестано увећавати број поштених, и војевати с победом против злочина.

Могло би се и посумњати у могућност успеха овога двогубог подузећа, ако је дете или човек, као што веле присталице религије и метафизичари спиритуалисте, обдарено слободном вољом која му допушта да може добровољно изабрати пут који води породичном или друштвеном алтруизму, доброты или оданости или онај пут који ће га навести злу и злочину, јер се не може знати тачно где може одвести каприс једне неодређене воље. Али и у овоме, религиозне и метафизичке идеје у подпуној су противречности са самим делом, па чак и са самим разумом. И у самој психологији као и свуда, немогуће је констатовати продукцију ма и једног феномена који би био без свога узрока. На тај начин, физи-

чко, морално и интелектуално васпитање које би било добро сређено и примљено, може да створи у сваком лицу органско физиолошко и физичко стање које би одређивало врло тачно вољу у смислу алтруизма доброте и оданости према породици, друштву, отаџбини и човечанству.

Одсуство слободне воље одклања сваку моралну одговорност, као и оно право које друштво себи поставља да казни своје чланове. Тврђење религиозних доктрина мора само па себи да нестане пред доказом да човек није никада *слободан*, да његова дела која изгледају својевољна, увек су ограничена каквим доста јаким разлогом, да му је немогуће да се од тога уздржи, и да према томе, њему је немогуће да одговара за своје пороке као ни за врлине, ни за своје добре радње, као ни за злочин.¹⁾ Али из овога не изилази да је друштво обезоружано према оним својим члановима, чије су радње штетне њиховим ближњима. У име општег интереса, државна моћ и закони, представљајући друштвено тело, имају двогубу дужност: да рашире по свима породицама морално васпитање и просвећивање које ствара поштене грађане, затим да исте бране од оних, које нису били у стању да изведу на прави пут.

У испуњењу ове дужности, друштво наилази на огромне тешкоће, које што су веће, захтевају већу и јачу иницијативу. Први су извори злочина у страстима и пороку, који је последица претераног уживања, или недостатка природних потреба; а пошто се ови пороци или страсти могу избећи само добрим васпитањем, и то од раног детињства, друштво не треба ни мало да се устручава да одузме децу од оних породица у којима би она могла добити какво порочно или злочиначко васпитање. Затим, пошто се друштво довољно уверило да су најтежи злочини четири пута више извршивани у 19 и 20 година, него ли у старијим годинама, друштво треба да предузме такве репресивне мере, према којима би приморало све одрасле на рад, издвајајући из социјалног тела све оне који би покушавали да живе само на рачун истога. Пошто друштво зна, какву важну улогу у криминалистици играју по неке страсти и навике, као на пр: алкохолизам, оно треба да се свим силама труди да их истреби. Искуство које нам показује, колико затвор, заводи за поправку, робија, изгнан-

¹⁾ Подразумевамо под овим, сваку законску и друштвену повреду.

ство, и у опште све казне којима се данас осуђују злочинци, само још више ове ствара, особито ако су казне кратког времена, треба да нас поучи и реши да приступимо из основа поправци казненог законика.

Почетак Кривичног Права, налази се у почетку самога друштва. Чланови његови осетили су потребу одбране против оних, чије су радње ишле на штету општих интереса. Облик реакције коју је друштво предузимало противу кривица, пролазио је кроз разне фазе. Најпростија и најстарија је доктрина, *Талиона*: око за око, зуб за зуб. У Мојсијевом Левитику¹⁾ стоји: „Онај који смртно удари ма кога човека биће кажњен смрћу. Када неко рани свога ближњегга, њему ће се то исто учинити, рана за рану, око за око, зуб за зуб, исто ће му се зло применити као што је и он учинио са својим ближњем.“

Очигледно је да су ови прописи били донешени на основу веровања, да је човек имајући слободну вољу увек одговоран за своја дела, и мора бити кажњен, ако су она управљена противу интереса заједнице. Казна Талионова је изречена у име Божанства јер се горе поменуте речи, овако завршују: „Ви само имате један закон, а затим га одмах и дефинише: То сам ја, Вечност, ваш Бог.“

Веровање јеврејског законодавца у моралну одговорност слободне воље, најбоље се доказује и тиме што су и свете књиге Израиља пуне претњи против оних који се не би покоравали Јеховиним заповестима, а пуне обећања онима, који би их извршивали. Али пошто стари Јевреји нису веровали у бесмртност, те су претње и обећања били увек таквог карактера, да би се могле испунити још и на земљи.

Можемо с правом веровати да су писци Егзода замишљали једну врсту слободне воље чак и код животиња, јер им прописују такође Талионову казну као и човеку: „Ако би један во убо човека или жену, и ови од убоја умрли, во ће се камењем убити, а његово се месо неће јести. Његов се газда од кривице изузима.“²⁾ Значи да је стари законодавац сматрао само вола за кривца, јер не само што је кажњен, већ је својом кривицом постао чак недостојан да му се и месо једе.

¹⁾ chap. XXIV 17—32.

²⁾ Exode. XXI. 28.

Персијски закон Зороастра, који је истог порекла као и старих Јевреја, прописује за животиње казне само ради поправке. „Ако би какав пас — нише у Вендидаду¹⁾ — ујео друго какво домаће живинче или човека, први пут ће му се одсећи само десно уво, други пут лево, трећи пут убошће се у леву ногу, четврти пут у десну, пети пут одсећи ће му се реп, а ако и тада продужи да уједа и цена, онда ће се убити.“ Овде је мисао законодавчева врло јасно исказана, казна постоји само као средство за поправку. Из тога се јасно види, да је законодавац сматрао да и животиње као и људи имају слободну вољу.

И сами дивљаци у своме односу према ближњима понашају се у уверењу да свако биће има своју слободну вољу. На Ватреној Земљи, Бајрон²⁾ је видио једног дивљака како је размрсао своје дете о стену, што је било *окривљено* да је претурило пуну котарицу јаја, неких морских птица.³⁾ У осталом нема ни једног примитивног народа код кога отац, као старешина породице, не би имао неограничено право да казни своју жену и децу за дела која би они учинили против његове воље. Али поред тога што постоји казна коју прописује обичај према величини какве кривице за зло дело, постоји тако исто и награда за оне радње које се сматрају као корисне. Све нам ово доказује да су сви народи веровали у постојање слободног расуђивања и моралне одговорности.

Хомерова поезија прећутно верује у моралну одговорност, јер код ње видимо Божове коју награђују људе за њима учињена угодна дела, а кажњавају оне која су им противна. Јунаци Хомерови сваког часа траже заклетву, или се и сами заклињу, по чему се може закључити да су веровали и за себе и за друге, у слободу ове или оне радње. Када Кирка, моли Одисеја за љубав и поверење, овај јој одговара: Никада на то нећу пристати док ми год као богиња не полижиш највећу заклетву бесмртних да ми не спремаш какву другу замку.⁴⁾ У Хомеровој поезији, често се такође налази и на

¹⁾ Fontanes, Les Iraniens, стр. 106.

²⁾ Byron Џон, морепловац енглески. 1723—1786.

³⁾ Letourneau, L' Evolution de la morale, стр. 120.

⁴⁾ Одисеја, књ. V.

кажњене злочине, и награђене врлине, или људске сенке којима је Минос досуђивао казне по заслуги.

Грчки песник Хезиод, из IX. века пр. Хр. допуштао је извесну казну Талионову, која би се још и на земљи извршила. „Богатства брза, и на непоштен начин стечена нису дугога века. Добра прибављена лажју и кривоклетством, нечасним животом, преваром према госту, сирочету, незахвалношћу према родитељу, не трају дуго. Талионова се казна, страшно свети на њима.“¹⁾ Али такође поред казне, он напомиње и награду. „Они који незаборављају права својих ближњих и својих гостију, који никада не изилазе из границе правичности, они ће створити јаке градове, и напредне народе... Земља их засипа својим добрима, за њих се планина кити цвећем и негује у својим недрима вредне пчеле, јагањци пуни вуне одмарају се на њеном меком огртачу... за њих црница доноси плодне жетве. Жене рађају децу, која у свему личе на своје очеве.“

Међутим и Хомер и Хезиод, врло често уносе у радње својих јунака и утицај Богова, а нарочито се злочин приписује њиховој вољи и тиме се умањује одговорност кривца. У Одисеји, када сенка Агамемнонова открије страшни злочин Клитемнестре, Одисеј узвикне: „О Богови! Свемоћан Јупитер зацело ужасно мрзи племе Атреа, пошто му је до сада толико зла починио, и то увек преко жена.“²⁾ У замисли песниковој, Клитемнестра када је убила свога мужа, била је гоњена Јупитером. Чак и сами јунаци грчких трагедија увек су жртве какве фаталности. У своме предговору *Федре*, Расин је лепо објаснио ту фаталност злочина, рекавши: „Федра, није ни толико крива, ни невина. Она је својом судбином и мржњом богова, надахнута једном незаконном страшћу од које се она прва гнуша. Она покушава све могуће да исту савлада и радије би умрла, него да је коме повери. И када је приморана да је одкрије, она говори са таквом збуњеношћу, да се врло лепо види, да је њена кривица више казна богова, него ли акт њене личне воље.“

Али тек грчки филозофи верују у постајање слободне

¹⁾ André Lefèvre, La Grèce Antique.

²⁾ Одисеја, књ. XI.

воље и виде у казним законима једино средство да се казне злочинци и поправљају кривци. Епикур је такође много заступао казну и вели: „Неправда сама собом не ствара никаква зла (за онога који је учини) али га изазива оним страхом, јер нико није сигуран да ће избећи онима који су позвани да кажњавају.“ Затим додаје: „Који прекрши ма и тајно међусобни уговор између људи, није сигуран да ће избећи казни. Јер чак ако би га она сада и мимоишла, ништа му не гарантује да ће тако бити до краја.“¹⁾

Присталице Платонове, веровали су такође да страх од казне може да спречи или ублажи злочин. „Град, вели Платон, дајући (грађанима) правила као законе које су прописали стари законодавци, приморава ове да их се придржавају, да заповедају или слушају. Он кажњава ако се неко од ових правила буде удаљио, и назива ту казну код нас, као и на другим местима поправком, јер права је дужност Правде да поправља.“²⁾

Међутим, сви грчки филозофи увек су злочин и друге рђаве људске радње приписивали утицају каквог божанског зла, сличном ономе који постоји под именом Афимана у свetim персијским књигама. Платон, који верује у највишу доброту божанства и који категорички одбија, да оно има какав утицај при спречавању или помагању зла, верује у постојање једнога принципа који је различан и од Бога и саме суштине, и овај принцип први проузрокује зло. Хипократ, материјализујући у неколико ову метафизичку концепсију, заступао је мишљење, да нема порока који не би био плод лудила и на тај је начин поставио још петог века пре Хр. основ једне модерне криминалне теорије.

Али то ипак није спречавало Платона и следбенике његове школе, да посматрају злочинца као подпуно слободног да изврши или не своје дело, и према томе да га сматрају као одговорног, и да га казне било законом, било божанством. Платон, кроз Јупитера, вели ово: „За судије смртних, поставио сам моја три сина: два из Азије, Миноса и Радаманта, и трећег из Европе, Ејака. Они ће судити у равници, на месту одакле воде два пута, један острвима пуним богатства, а други на Тартар. Радамант ће судити људима из Азије, Ејак онима из Европе, а Миносу ћу дати највишу власт, да пресуди оне

¹⁾ Guayau, La morale d' Epicure.

²⁾ Platon, Protagoras.

случајеве где би обоје били неодлучни. Тако ће подпуно Правда доносити пресуду која ће се односити на онај пут који су људи већ изабрали.“¹⁾

Платон је сматрао да вечна казна за Тартар, биће само за оне кривце који су „непоправими,“ а што се тиче других, њима ће се иста смањити сликама оних мучења на која су осуђени највећи злочинци.

Ова мучења је најлепше описао један од ученика Платонових, Плутарх. Иста би могла најбоље послужити Хришћанској науци као пример пакла: „Демони, извршитељи боговске освете, дохватише душе оних који живљаху у пороку покривајући се маском врлине, и оних који су још за живота избегли земаљским казнама.“ Силом нагнају те лажљиве душе да се окрену и покажу своје право лице. „Демони им деру кожу, показујући њихову прљаву унутрашњост.“ Нарочита мучења постоје за оне: „које је тврдичење и среброљубље нагнало на злочин.“ Они су бачени у језеро у коме ври растопљено злато, сребро и олово. „Демони, оружани оним разним справама које имају ложачи, загнуравају ове несрећне душе, а затим их опет ваде. И када у врелом купатилу злата, ове душе постану подпуно црвене, онда се бацају у врело олово; хладноћа им затим даје чврстину туча. Одатле долазе у језеро гвожђа где постају сасвим црне и круте, тако да од те чврстине сасвим попуцају и измене свој облик, да би поново били бачени у кључало златно језеро. И ово мучење никако не престаје.“ Износећи слику оваквих ужасних мука, Плутарх је имао циљ да моралише људе. Тако на пр: „Теспезион је био веома раскалашан у младости, непоштен у старијим годинама.“ Пошто је видео казне које се примењују у паклу, он је постао „прави модел поштења и доброг владања. И када би сви они који греше на земљи знали и видели шта се дешава у паклу, они би се покајали и пошли правим путем.“

Сасвим независно од веровања у слободну вољу и уверења да су казне потребне ради поправке или казне кривца, следбеници Платонових верују да човек долази већ на свет подпуно сличан савршенству Бога. „Ово обазриво биће, паметно, пуно различитих врлина, памћења, расуђивања, и пуно поузданости, које ми називамо човек — вели Цицерон — створено је Божјом руком, под нарочитим условима. Јер од свих

¹⁾ Platon, Gorgias.

могућих фела божјих створова, човек је једини који има разум и мисли... Нема ничега лепшег него што је разум, који се налази само у Богу и човеку, и који је једина веза између Друштва Бога и Човека. Према томе, да се сва васиона може сматрати као једна велика варош, заједничка отаџбина човека и Бога...; људи са Богом сачињавају само једну породицу, једну енеологију... Ми смо рођени за правду, а право није само установа разума, већ и природе... јер општи појам је у нашој души скицирао прве основе општег сазнања, према коме се ми одлучујемо врлини, или злу."¹⁾

Стари филозоф Сенека, више пути долази на исту идеју да је човек природно добар и поштен, а постане ли рђав, кривица је једино до оне средине у којој се он креће. „Човек је — вели он у једном писму своме пријатељу Луцијулусу, — једно врло разумно биће. Идући за својим циљем, он ствара своју срећу. Лепо. Шта хоће онда од њега разум? Врло мало, само да живи према својој природи.“²⁾

Врло је лако у овој доктрини опазити извор онога што Хришћанство назива „природни закон“ и о чему Св. Писмо вели: „Сваки од нас у дну свога срца осећа извесно правило по коме може да разликује добро од злог. Ово се правило ни мало не разликује и од самих писаних закона, јер је и његов творац сам Бог. Али греси и људска поквареност загасила је ову буктињу која се налазила у човечијој души. Тада је Бог дао Мојсију свој закон, не да он створи од њега какав нов закон, већ да објасни овај први... Дакле испуњење десет Мојсијевих заповести, не долази отуда што их је баш сам Мојсеј издао, већ што су оне биле усађене самим Богом у свако срце човечије... Природни закон и писани закон, то је у свему само један закон.“ Разуме се, да човек имајући своју слободну вољу, може да се покорава овоме закону или не, јер „Бог је према своме подобију створио човечију душу, дао јој је слободну вољу, што ће рећи, способност да се опредељује између неколиких одлука и да подчини вољи разума своје прохтеве и покрете тела.“

Питање, како може хришћанство да прими постајање слободне воље верујући у судбину, изазвало је било много

¹⁾ Cicéron, *Traité des Lois*.

²⁾ Lettre XLI.

дискусије, али оне су све важне само са теолошког гледишта. Хришћанство је увек — Римско, као и Лутерово или Калвина, сматрало човека морално одговорним за своја дела.

Ако човек користећи се својом слободном вољом и расуђивањем, изврши што мимо закона, он чини „*смртан грех*.“ Довољан је само један смртни грех да осуди кривца на пакао. У погледу ватре која игра најважнију улогу, пакао је код Хришћана сличан Плутарховом паклу, а Платоновом, по начину на који се изриче пресуда.

Хришћанство такође верује, као и Зороастрова религија и филозофија Платонова, у постојање неке моћи рђавога, коју сачињавају *демони*, и који делују и код најчеститијих да би их само навели на кривицу, грех. „Ако неки — вели Посланица Тридесеторице — не верује у ово, јер каже да томе слично није никада осетио, може им се одговорити, да ако их ђаволи не гоне својим кушањима, то је за то, што су им њихова дела угодна, а они се не брину за оне, које већ сматрају за своје. Али за то они, који воде на земљи чист и непорочан живот, ти су баш изложени нападима ђаволским, јер ови против њих гаје највећу мржњу. Колико су они до сада на тај начин, својим ниским замкама, скренули с пута и праве свеце!“ Али ђаволи могу да делају само са допуштењем Божјим, вели Посланица, јер „њихова је сила веома скучена; чак кад хоће да ухвате и чопор свиња о којима говори Јеванђеље, они морају да траже дозволу од нашега Господа.“ Значи, да се хришћански ђаво, разликује од персијског злог духа Аримана, и од демона Платоновог, у толико, што сва зла која чини, он то ради по одобрењу Божјем. Из тога изилази, да је сам Бог одговоран својом црквом за све злочине које људи причине гоњени демонима.

Хришћанска доктрина о греху, занимала је у средњем веку правду, докле год је свештенство било у снази. „Људски закон, вели један француски историчар¹⁾ поводом правде француских краљева — само је наставак божанског закона. Од овога земаљски закон добија своју моћ, према њему се он управља... Читали се какав закон у Парламенту сви присутни, саветници, посланици и свештеници, заклињу му се руком на Јеванђељу. Већина краљевских закона, има карактер потпуно божанских закона. Злочин је не само повреда пози-

¹⁾ Imbart de la Tour, Les origines de la Réforme.

тивног Права, већ и скрњавење Декалога, Мојсијевих десет таблица. У кривцу, закон види грешника, казна је у исто доба и поправка. Можемо се дивити улози коју игра јавно признање кривице (*l'amende honorable*) у кривичном праву нашега доба. Она се не примењује само на свештенике, оне који хуле Бога, веру, већ и на саме злочинце, лопове, коваче лажног новца, разбојнике великих друмова. И пре него ли приђу извршењу исте, боси у кошуљи, са ужетом око врата, одилазе цркви да кажу „*mercy* Богу и Краљу.“

Сама кривица је дефинисана по Божанском закону. Не постоји она само када је угрожен нечији живот, имање, част, већ и онда када се непоштују и црквене догме: јерес, као и Богохуљење, кривица, браколомство и оскрнављење црквених ствари, све је то иста кривица, јер су то смртни греси. Суд је само заступник, делегат божанства, и само он има право да казни. Црквено право се задовољава у томе овом дефиницијом: „казна припада друштву, само преко заступника божанства.“¹⁾ Али Христова наука је проткана духом љубави и милости, она не жели освету и кажњавање, него поправљање пропалог човека, противно старозаветном Богу, који је Бог гњева и освете, и у њој видимо основ данашње теорије.²⁾

Велика француска револуција изменивши у опште друштвени организам новим идејама, изгледа да је у неколико преобразила и сам поглед на Закон и Правду у толико, што се злочинац није више сматрао као грешник, и да Суд није опуномоћен каквом нарочитом мисијом божанства. Ипак су и Закон и Правда остали верни доктрини Хришћанства, према којој се човек рађа са знањем доброга и зла, и има подпуну слободу у њиховом избору. Закон који прописује казну као и Суд који је примењује, сачињавају извештан суверенитет, који и ако не налази свој зачетак у Божанству, ипак се сматра за апсолутан и непогрешив. У XV. веку, судило се у име Бога и Краља; у XX. веку, суди се у име народа, но у оба случаја суди се у име неке Силе која не допушта ничије противљење јер се она сматра као подпуно праведна. Речи су се измениле, правила су такође измењана, али је идеја остала

¹⁾ Saleilles, *L'individualisation de la peine.*

²⁾ Кистјаковски, Испитивање о смртној казни.

увек идентична самој себи. Жан Жак Русо, који је подржавао идеју о враћању природи, и на чијим се идејама Револуција, као и Романтизам много ослањали, говори као какав великодостојни свештеник, у своме Друштвеном Уговору: „Сваки злочинац који напада друштвено право, својом радњом постаје издајник отаџбине. Он престаје бити њен члан вређајући то право, и објављује јој рат. Опстанак друштвени долази у опреку са његовим опстанком, и један од њих двоје мора пасти. Када се убије један злочинац, он је више погинуо као непријатељ Отаџбине него ли као грађанин. Процедуре осуде, најбољи су доказ да је прекршио друштвени уговор, и према томе да није више члан друштва. Дакле, пошто је назначен за таквог, онда мора бити одвојен од друштва изгнанством као преступник или смрћу као јавни непријатељ.“¹⁾ Жан Жак Русо, не допушта какво помиловање за кривце. „У Римској Републици ни Сенат, ни Конзули нису никада покушавали да кога помилују, па чак и сам народ, који је често сам давао свој суд, није допуштао помиловање. Честа помиловања показују, да ускоро злочинство не би било ни кажњиво, а сваки види чему би то одвело.“

Јасно је да у основи нема велике разлике између ове и хришћанске доктрине. Не треба заборавити да је Русо као и његови ученици, чланови Револуције, веровао да човек од рођења има подпуно сазнање доброга и зла, према чему му његово слободно расуђивање допушта да изабере порок или врлину.

Принципе Казненог Права, Револуција је утврдила у смислу нових идеја у Декларацији људских права, изгласану 26. августа 1799, и у закону од 24. октобра 1790.

Тек у току XIX. века, појавиле су се криминалне доктрине на другој основи. Најважнија је од њих, *доктрина наслеђа*, јер она посматра порок као наследан. Она је постала на основи Дарвинове теорије о развићу морала, и његовог веровања о наслеђу добрих и рђавих осећаја. Физичке су ознаке наследне и појачавају се еволуцијом, зашто онда не би то исто важило и за морал. Зар се не би човек могао већ родити добар и поштен, или супрот овоме, као што се већ

¹⁾ Le Contrat Social, livre II.

рађа прав или грбав? Зар се порок не може да повећава, исто као што бива и са грбом кроз неколико генерација? Зашто се врлина не би увећала, када се лепота оца, још јаче огледа на сину? На основи ових претпоставака, развијају се и све доктрине о наслеђу злочина, подразумевајући такође и Ломброву доктрину.

На првом се месту претпоставља да између криминалитета и поремећеног душевног стања — лудила, постоји јака веза, и да су према томе и сви злочинци једна врста неурачуњљивих лица. Мудслеј, који верује да код извесних лица постоји скуп разних ознака добивених наследством, и који он назива „суманут темпераменат“ тврди да исти може одмах означити злочин или душевно поремећено стање. Он предвиђа чак и случај где је злочин прва манифестација лудила.¹⁾ „Ма како изгледало непојмљиво — вели он, да злочин може да буде доказ лудила док још какав ранији симптом није показао болест, могуће је ипак да злочин означава ону периоду у којој је жеља за безумљем достигла само безумље.“ Затим додаје да „злочинци често произилазе из породица које имају подобности за лудило или какве друге невропологије,“ и да су примери „врло чести где је у породици један члан луд, док је други само неурачуњљив, развратан, или чак и злочинац.“ Напоследку изводи сродство злочина и лудила, и набраја многе примере, у којима се лудило појављује само нагонима ка кривици, који могу да чак исту и изврше, и ако баш ништа у животу саме индивидуе не може дати разлога подозрењу да лудило постоји. О већ окорелим злочинцима вели: „огромна је пропорција оних, који су слаби духом, или који су епилептичари, суманути, или који произилазе из породица у којима постоји лудило, епилепсија, или друга каква врста нервозе. Злочин је нека врста одушке, кроз коју продиру њихове рђаве особине. Они би излудели да не постојају злочинци.“

Ломбросо сматра оне, које он назива „урођеним злочинцима“ као представнике примитивних раса у нашем модерном друштву, код којих је увек морал био у одсудности. Он оснива то своје мишљење на томе, што злочинци те поменуте егзистенције имају подпуно сличних антрополошких карактера са онима из примитивне расе. Тек доцније, он је

¹⁾ Moudsley, *Le crime et la folie*.

покушавао да посматра злочинце као умноболне, приближавао их је епилептичарима и примењивао је ово мишљење не само на урођене злочинце већ такође и на преступнике *per impeto*, т. ј. они који су гоњени злочину каквом пасијом, говорећи да су „и ови често прикривени епилептичари.“¹⁾

Међу криминалистима Ломброзове школе, многи заступају да постоји „заједница у постанку злочина и лудила“ разликујући ипак лудило од злочина. Енрико Фери, сматра урођене злочинце као људе сумануте нарочитом нервозом, коју назива *криминалном нервозом*, и за коју вели, да је већ сама собом довољно јак чиниоц да нагони једну индивидуу на ... злочин. Лудило, злочин и самоубиство, у његовим су очима само различите појаве те криминалне нервозе: „Узрок под којим се ствара једна физио-психичка аномалија (потолашким атавизмом, дегенерацијом) погађајући центар нервних система као и сам организам, најчешће утиче или на мозак, или осећаје, или вољу. У првом случају имали би смо лудило, у другом злочин, а у трећем самоубиство, према томе што је лудило пропаст интелигенције, злочин недостатак или губитак моралних и социјалних осећаја, а самоубиство подпуно банкротство воље у борби за одржавањем.

Али ипак криминална нервоза детерминише злочин само ако су спољне прилике, физичке и социјалне, погодне. На пр: један човек који подлежи криминалној нервози, решио се да убије краља. Али онога дана, који је он одредио за извршење овога дела, чак и каква елементарна непогода, врућина, може да умањи његову енергију, и на тај га начин примора да одложи свој план за сутра, када се може бити извршење плана не може чак ни покушати било што је краљ отпутовао, или био извештен, или ма из ког другог физичког разлога. Према овакој дефиницији криминална нервоза постојала би од органско-физиолошких и физичких аномалија које би од злочинца стварале нарочиту антрополошку врсту. „Криминални антрополози, вели Енрико Фери, испитују непосредно злочинца на столу за секцирање, физиолошким кабинетима, по апсанама и лудницама, како његову физичку тако и органску страну, упоређујући стање нормалног човека, са новим ознакама које пружа стање душевно болесног. Ова психичка и физичка опажања довели су антропологе до закључка да злочинац, не

¹⁾ C. Lombroso, L' Anthropol. crim. et ses récents progrès.

само што може да припада, како су говорили енглески писци „једној посредној зони“ између здравог и болесног човека, већ он сачињава, као што је најбоље показао и Ломброзо, једну нарочиту антрополошку врсту, која има свој специјални патолошки карактер, као и специјалне појаве атавизма и дегенерације, и да нарочито овим последњим карактеристикама злочинац представља у садашњој цивилизацији нижу расу. Напоследку, да се под овим условима очигледно разликује од умно здравог, физички развијеног и цивилизованог човека.“

Одлике ове тако зване антрополошке врсте, према сопственим опажањима и према резултатима до којих је дошла Ломброзова школа, М. Лакасањ, професор судске медицине на Лионском Универзитету, резимирао их је на следећи начин: „Најновије и најочитије антрополошке одлике биле би: *прогнашизам* (људи истуљених вилица, као на пр. црнци) *бујна и коврцава коса, ретка брада, кожа често мрка и чађаво црна, оксифале* (шиљасте главе) *очи косе, лобања мала, вилице јако развијене, чело косо и забачено, уши велике и клонпаве, велики идентитет оба пола, слабост мишића.*“ Ово би били карактерни знаци који би се додали онима до којих се дошле и аутопсиом, и којима би се европски злочинац приближио човеку из преисторијског доба, или Монголу.¹⁾

По Енрику Фери, ове би црте биле врло често на тако званом урођеним злочинцу, по којима се он врло лако може познати чак и међу великим бројем других лица. Прича, да је једнога дана, прегледајући војнике, спазио међу овима једног човека, који би физички тачно одговорио типу „урођеног убице,“ великих вилица, врло развијених слепоочница, боје земљано бледе, погледа хладног и дивљег. Исти му је признао, да је био осуђен на петнаест година робије, због једног убиства које је извршио још у детињству. Другога дана, обилазећи затвор за поправку у Тиволиу, спазио је једнога дечка врло развијених очњака, као и других знакова дегенерације, одмах га је назначио као урођеног злочинца, у чему се није преварио. Исти је дечко у својој деветој години убио свога двогодишњег брата, размрскавши му каменом главу. Фери нас такође упозорје на један особени случај, нашавши код двојице убица, несразмерно развијено лице према лубањи. Јер је лице нарочито у несразмерној величини према лубањи код

¹⁾ Revue scientifique 1881.

животиња и још дивљих народа, док је оно међутим код интелегентних и морално узвишених сасвим мало према лобањи а особито су вилице слабо развијене. Према овоме, Фери закључује, да су поменуте убице постале атавично, по форми и по душевној болести сличне дивљацима.

По истом писцу: „испитивања на промени у физиолошкој материји организма код злочинца, а нарочита опажања чињена на њиховој општој осетљивости бола, на свако њихово чуло и физиолошку реакцију спољних надражаја... показала су на једном великом броју злочинаца аномалне ознаке које све доводе до једне изванредне физичке неосетљивости.“

Напоследку са психолошке стране, он наводи као нарочите одлике урођених злочинаца „две основне врсте аномалија које одговарају двома психолошким детерминантама сваке људске радње, осећају и идеји, што ће рећи, сведено на моралну неосетљивост и неувиђавност, из чега произилази „претерана и дезеквилибрана снага, која значи аномалну и злочиначку активност и која се појављује најочигледније у психологији детета и дивљака.“

Када би све аномалне ознаке биле својствене код свију злочинаца, оне би биле од велике важности, а особито када се исте не би налазиле и код осталих. Међутим сам Енрико Фери признаје да се исти знаци не могу наћи код свих злочинаца па чак некипут ни код урођених злочинаца. „Када се каже, да преступници представљају извесне аномалне особине, то не значи да те црте морају бити исте код свију преступника, и да се оне никада не налазе код оних који нису преступници.“ Поводом горе поменутог војника, убицу, кога је познао по спољашним знацима између седам стотина других војника, он вели: „Ваља обратити пажњу, да тип антрополошког злочинца произилази из скупа органских ознака, али да је права карактеристика која исти одлучује, тек црте лица и израз саме физиономије.“

Један други талијански криминалиста, присталица талијанске школе, кроз чије је руке прошао велики број злочинаца, вели о овој врсти „човеко-злочинца“ следеће: „Ломброзо мисли да се према извесним карактерним ознакама које се често налазе код злочинаца, може говорити о злочинцу као о каквом антрополошком типу. Он је назначио више тих од-

лика, од којих би најглавније биле: несиметричност лобање и лица, субмикроцефале, аномалија у облику ушију, немање браде, прогнатизам, неједнакост зеница, нос искривљен или прџаст, чело заваљено, лице јако дугуљасто, јагодичне кости претерано развијене, боја очију и косе затворена. Али ни једна од ових одлика није стална, сем што упоређујући их са оним лицима која нису злочинци, може се утврдити да је њихова појава увек чешћа код криваца... Ипак тачна и подпуна сагласност у овом питању није још утврђена; за ово су најбољи докази изнешени на многим антрополошким конгресима државним у Риму, Паризу, Брислу и Женеви. Дешавало се чак и то, да су се многе карактерне особине које неки приписују као својствене само злочинцима, налазиле такође и код оних који то нису." Гарофало из тога изводи: „Сва опажања, представљајући да су она изван сваке сумње тачна, ипак не дају прецизан антрополошки тип злочинца. Није се могла детерминисати ни једна стална спољашња особина или знак, по коме би се он могао разликовати од поштеног човека.“

Ослањајући се на открића Енрика Фери, која смо мало час поменули, ове су опашке зацело истините што се тиче антрополошког типа, кога су Ломбрози и његова школа мислили да створе под именом *uomo delinquante*.

Ипак зато Гарофало вели: „Мора се признати, као што каже М. Маро, — да сви они који се занимају физичким типом злочинца, долазе до закључка да су преступници сасвим особена бића. — Само они који нису посећивали затворе и апсане, могли би тврдити противно.“ И он такође припознаје злочинце више по физиономији него по антрополошким особинама. Али сва ова опажања чињена су на лицима која су пробавила већ дуже време по казаматима, и код таквих је физиономија лица резултат не само злочиначких навика, већ такође и дужи живот кога воде под нарочитим условима по ћелијама.

Не признавајући тип Ломброзовог *криминалног човека*, он ипак признаје да су сви злочинци аномални. Он у томе иде толико далеко да вели: човек који није аномалан не може никада учинити какав злочин. „Ја мислим — вели он — да у цивилизованом друштву злочинац је аномалан, јер се разликује од већине својих суграђана, њему недостају извесни осећаји, а овај је недостатак удружен са једним специјалним

темпераментом и одсуством моралне енергије.“ Све ове особине, по Гарофалу, долазе наследним путем, и то ако не све, оно један њихов већи део. Он сматра да је код злочинца урођена и наследна природа.

Напоследку, било да поменути писци верују у постојање једне праве антрополошке врсте „криминалног човека,“ или не, све криминалисте о којима смо говорили, могу се уврстити у *хередишаристе*, јер они сви заступају да постоји утицај наслеђа на злочинца, као једини извор криминалитета, посматрајући све злочинце као физичка и психичка анормална бића, чијој је анормалности почетак у њиховим предцима. Према томе, ни један нормалан човек не би могао постати злочинац. Сваки се рађа поштен или злочинац, зависећи од природе моралног наслеђа које добија од својих предака.

Сасвим независно од ових доктрина искуство практичног криминалитета дели злочинце на две групе: *сталне, уобичајене* и злочинце *случајем*. При проучавању *уобичајеног* злочинца, види се одмах да се исти јавља под два различита услова: или као индивидуа фатално одана злочину, или на против, као индивидуа која не би постала злочинац да се била развијала под другим условима.

Стални злочинци изгледа да се могу поделити у три велике групе:

1) *Умноболни злочинац*. Ма у ком добу да се појави код индивидуе умна немоћ, она увек изгледа да је наследна. Врло су ретки случајеви, где се лудило појављује консекутивно или чак последицом каквог несрећног случаја (трауматизам).

2) *Рођени злочинац по шипу Ломброзовом*. Ови су злочинци нарочито били проучавани талијанском школом, под утицајем њенога Шефа Ломброза. Он је ипак био врло критикован, нарочито од стране Немаца и ако теорије које је он поставио у својим делима, изгледају најближе истини. (*L'Homme criminel, L'Anthropologie criminelle*).

О њима смо већ доста говорили поводом доктрине о наслеђењу, додајемо још толико, да би се иста група злочинаца могла поредити и са сексуално инвертисанима, јер обе групе имају својствену идиосинкразију, која им не до-

пушта да се прилагоде друштвеним обичајима или физиолошкој љубави.¹⁾

3) У ову би групу долазили *аморални*, они који не воде рачуна о моралним правилима нашега друштва, али које ипак не треба бркати са *неморалним*. Они су нарочите физиономије, али којом се никако не могу упоредити са урођеним злочинцима, и ако њихова криминалност произилази наследним утицајем. Ови су злочинци често врло прилагођени цивилизацији. У њиховим преступима највећу улогу игра дволичност и подмуклост, поље њихово су преваре, у којима често показују знаке праве интелигенције.

Многи од њих, систематски се и поред свих својих дела извлаче од одговорности, јер знају на који начин да своје радње удесе према закону. Има их међу њима, који су стекли и читава имања експлоатишући наивност другог, а да данас постоје и читава друштва чији је циљ подпуно исти, то је непотребно и говорити.

Од ове категорије злочинаца нарочито се одликују: *метршантери*, којих има два општа типа: једни збирају ћар експлоатишући разна друштва као и појединце, којима је стало до свог јавног угледа, нападајући их путем јавности. Ово практикују у великом свету разна шкрабала, који су недостојни да се назову новинарима.²⁾ Други експлоатишу сексуалне нагоне, и ови се чешће кажњавају него ли први. Хетеро-сексуални данашњи односи, стварају од оба пола предмет шантаже. Професионални педераста су готово увек и метршантери, јер проституција ставља на још нижи ступањ човека него ли и жену.

4) Као четврту групу уобичајених злочинаца могли би да сачињавају скитнице и просјаци. Физички они имају великих сличности са Ломбровим злочинцима, али се од ових одликују својом релативном нешкодљивошћу по друштво. Имали смо прилике да на овим истима чинимо прилична опажања, и при самој нашој Управи Града Београда, где се годишње казни до две хиљаде лица,³⁾ јер заиста да се под § 342

¹⁾ Ово је поређење учинио и сам Ломброзо, у својој расправи читаној на Антрополошком Конгресу у Турину 1906; *Du Parallelisme entre l'homosexualité et la criminalité innée*.

²⁾ Ових има и у Београду!

³⁾ О њима ће бити опширније писано у идућем делу: *Кретање криминалитета у Београду 1896—1910. год.*

нашег Крив. Закона може не само свако без разлике подвести, већ је било случајева да је исти примењен и на лица која имају непокретног имања. Скитнице сваке вароши, могли би се поделити у неколико група, но детаљније о њима, а нарочито о скитницама престонице Београда, биће речи на другом месту.

Приметили смо један њихов општи карактер: да има скитница који се кажњавају за исто дело по неколико пути, међутим се по њиховој Контролној листи неће наћи ни једна казна за крађу, или насиље. Проблем, који се ствара при њиховом проучавању, доста је сложен: једни су формално болесни, код других постоји страх и гнушање рада, или чак често пути један посуновраћен алтруистички осећај.

Када би се ближе испитивала подела злочинаца ових последњих група, извео би се овај закључак: злочинац Ломброзовог типа, представља са разних гледишта, степене људске еволуције, изгледа као да је искусио неки застој у свом развићу, или чак шта више, да показује повратак прастаром типу. Овај се повратак јасно показује анатомским, физиолошким и психичким ознакама.

Друга је врста обичајног злочинца она, чији су узроци рђави услови под којима индивидуа живи за време свог детињства и младости. Ти услови могу бити различити. На првом месту ваља рачунати васпитање које се добија у раној младости, затим рђави примери на које се индивидуа угледа, јер утицај рђавих савета огледа се чак и код старијих лица. По нарочитим ознакама ове врсте, злочинце би могли поделити у три групе.

Покварени, били би они, чији је темпераменат подпуно индиферентан. Они су навикнути на зло још од детињства, живећи, или долазећи у додир са злочинцима. За њих би се такође могло рећи да су злочинци по рђавом васпитању, које не показује свој утицај само на деци, већ чак и на младим људима, који врло радо подражавају рђавим примерима.

Слаби, карактеришу се одсуством физичке и моралне енергије. Ови би се могли поделити у две категорије. Злочинци прве категорије могу да се развијају сами по себи, под утицајем моралне слабости и лењости. У ову би врсту спадали камбриолери нижег реда и професионални подводачи. Злочинци друге категорије, то би били *слаби* у правом смислу

те речи, који стално стоје под утицајем другог. Они обично имају по коју рђаву страст, као картање, развратан живот, а често и пиће. Они се дају лако завести рђавим примером и саветима.

Трећа група, коју можемо назвати група *раздражених*, не дајући томе изразу какав патолошки смисао, представља се као врло интересантна са психолошког гледишта. Број тих раздражених у нашем се друштву све више пење, чији се узрок налази поглавито у алкохолизму, јавним зборовима, штампи и разним удружењима. Анархисте, антимилитаристе, антипатриоте (колико би их тек код нас било?) могу се такође ставити у ову групу.

Подела злочинаца *случајем*, врло је тешка, јер су врсте које се јављају многобројне. Општа карактеристика злочинца који постаје случајем, била би индиферентан темперамент. Он се лако прилагођава друштвеним односима, и постаје злочинац само ако га на то нагоне нарочите околности. Прилика је узрок његовог преступа, али ипак не треба разумети да га свака прилика чини злочинцем.

Злочинство случајем је, као и сва друга злочинства, феномен, састављен од спољашњих елемената, који су својствени самој личности злочинца. Сви преварени мужеви, не убијају своје жене, нити се сви напуштени љубавници трују из очајања, или витриолишу лице невернице. Злочинци случајем могу се поделити у две велике групе, на оне, који учине дело под *физиолошким* утицајем, и који га изврше под *психолошким* околностима.

Ова нам подела одмах у почетку показује основну разлику ових двеју група. У првој је потреба стварна, и њено је задовољење неминовно потребно животу индивидуе и његове породице, било оно природно или легално. У другој се групи јављају потребе које су вештачке у односу према оним потребама из прве групе, и зато из тога изилази, да је кривица првих социјално мање тежа него ових других, по томе, што се може извинити.

Најчешће физиолошке потребе које могу бити узрок злочина, то су заклон и храна. Заклонити се, обући се, нахранити се, то су заповедне потребе, које чак не морају бити личне злочинца већ и његове породице. Потреба за храном, врло је редак узрок преступа, ма да постоје више случајева. Су-

дија М. Мањо,¹⁾ долази до закључка да глад растера слободну вољу и ослаби познавање доброга и зла, а ово се нарочито појављује код родитељи. „Глад је, вели Мањо, узрок кривичне неодговорности само у случају ако је уздржавање од хране насилно, и ако је оно толико дуго, да и сама екзистенција дође у питање. У случају такве озбиљности, коју има сам судија да оцени, глад престаје бити узрок олакшавајуће околности, већ постаје једна недољива сила, пред којом нестаје кривица.“

Немаштина је често узрок преступима разних врста, јер она је немогућност да би се задовољиле потребе ради одржавања. Преступници из немаштине су обично доброг владања, врло штедљиви, добри родитељи који ретко посећују кафане. Они нерадо чине зла, али се ипак користе сваком приликом када немају да подмире потребе своје, и своје породице. Врло ретко изврше какав тежак злочин, и баве се нарочито простим крађама, преваром и проневером. Они су сасвим нарочитог психолошког карактера и лако се дају познати по њиховој наивности, неопрезности и одсуству енергије. Најслабији од њих, изврше често самоубиства, или какво убиство у породици, као последњи излаз из беде. И глад и немаштина одговарале би незадовољењу оних потреба које су неопходне по живот, од чега он зависи. Међутим, сасвим је другојачије са сексуалним нагоном, похстом, који би био трећа категорија злочинаца случајем, као резултат физиолошке потребе, и чија је важност много мања од глади, и немаштине. Њена је најчешћа појава неверство, и то нарочито неверство мужа.

Међу силовачима најчешће се појављују злочинци случајем, а сва насиља која се врше на малој деци, особито женској, њихови су учиниоци понајчешће пресићени старци. Злочини, чије су жртве старе жене, изгледа да се могу сматрати као нарочити полни, чисто физиолошки надражај.

На једном вишем ступњу компликација, наилазимо на потребе које немају карактер заповедни и неопходно потребни, али које ипак имају јак утицај на индивидуу. Оне произилазе утицајем разних модификација које интелектуални живот наноси физиолошким нагонима. Ту имамо прождрљивост и пијанство. Прождрљивост се јавља као узрок многих погрешака које чине деца, а тако исто и сами нецивилизовани народи,

¹⁾ М. Magnaud, de Trib. de Chateau Thierry.

јер експлоратори који су пролазили кроз пределе насељене дивљацима, најчешће су имали неприлике са овима, због крађа, чији је узрок била прождрљивост. То нам је још један доказ више, да констатујемо сличност оних преступа који се јављају код деце, и нецивилизованих дивљака. Пијанство је на против, активан узрок злочинства случајем, и оно је или посредно или непосредно.

Прво води преступу у циљу задовољења онога укусног нагона, кога има његов извршиоц за извесна пића, а нарочито алкохолна. Навика у пићу постаје потреба, и у одсуству ове, пијанац се осећа подпуно нелагодно, и ништа лакше да се из тога развије инстинкт за крађом и преваром. Индиректан утицај пића биле би последице које су произишле његовом употребом.

Тежак моментални утицај у који често човек може да западне услед материјалних незгода, такође јер узрок разноврсних ситних крађа и превара. У ову би се врсту могло ставити и случајно банкротство, али не оно које врло вешти трговци припремају месецима.

Осећај који имамо према нашој својини, такође је често узрок разних преступа, и огледа се у отпору који се чини при званичном раду као забрани, попису, и т. д. Супротно горњем типу, овај осећај под утицајем душевних немира може да проузрокује чак и тежа злочинства, убиства.¹⁾

Потреба луксуза је чисто вештаствена и производи врло ретко преступе и ако се они по некипут нарочито дају видети код извесних дегенерација, (разни пасионирани скупљачи.) Тоалета има нарочиту моћ на жене, и она је на првом месту узрок проституцији. (Ломброзо)

Сексуална потреба, чим психолошки развој од ње створи најјачи нагон, *љубав*, може да проузрокује врло често злочин случајем. Нема тога, пред чиме би љубав узмицала, она ствара најгоре као и најбоље поступке.

Преступе, који су непосредан узрок љубави, могли би поделити у две групе: једнима је циљ да придобију или наклоност или сам обожавани предмет у стварном смислу, другима, да уклоне супарнике. У прву би групу долазила два типа врло различна, један би сачињавали слаби, пасивни, којима се за-

¹⁾ Интересантна расправа о истом: Laude et Régis: Délire raisonnant de dépossession.

поведа, док супротно томе, други тип би представљали енергични, активни, који заповедају. Ова енергија као и слабост нису физичке већ моралне.

Преступу, којем је циљ уклањање супарника, узрок је љубомора, која се појављује под два нарочита вида, према томе да ли се односи на обожавани предмет, или на оне за које се сумња да се њему допадају. Међутим покретач овом осећају налази се у чистом егоизму, и љубомора је много гора него и само лакомство на новац. Нема разлике између обичног уцењивача коме је циљ новац или живот, или љубоморног који тражи љубав или живот, јер су случајеви у овоме врло чести.¹⁾

Сексуалност је такође често узрок и најобичније шантаже, уцене, чији су предмет нарочито старији људи, који често „ухваћени на делу“ искупљују своју част по скупе паре. Ово се нарочито дешава код педераста.

До сада се много дискутовало о карактеру оних дела, чији би узрок био *гњев*, а која најчешће и сам закон узима као олакшавајућу околност. Међутим врло је велика разлика међу лицима, што се тиче љутине. Они који се врло лако разљуте, плану, или чија љутина достигне чак извесне пароксисме, обично су мало дегенерисани, јер је здравом човеку довољно искуство, васпитање и размишљање, да га у свакој прилици уздржи од раздражења. Наклоност напраситости је само један знак недовољног нормалног развијања у карактеру. Када се овај нагон толико развије, он производи и душевни поремећај и једну чисто патолошку појаву. Случајни преступи који би се учинили под утицајем љутње обично су само против лица, изузетно против ствари. Ови преступи иду од увреда претњи, од напада убиству.

Гњев је врло јака емоција, и могла би се поредити каквој психолошкој олуји, али је њена јачина, нескладна са самим трајањем. Она се рађа пошто се у савести створи појам какве неправедне оптужбе. Њен је предмет творац увреде чија је жртва увређена, или се бар замишља увређеном. Када се осећај из кога гњев произилази, кристализује т. ј. сжиша, и стање емоције постаје хронично, исте јачине, оно назначавача мржњу, и производи чак и освету. Између ова два осећаја постоји

¹⁾ Видети дело: Lasserne, *Délinquants passionnels et le criminaliste Impallomeni*.

битна разлика, нарочито чисто психолошка. Можемо некога мрзети без жеље да му се и светимо, а такође се можемо некоме и светити немајући против њега праву мржњу.

Преступи који се јављају као последица мржње врло су различити, јер је она проницљива у својим комбинацијама, и обично се манифестује против личности у грдњи, претњи, нападу, или чак и убиству.

Врло је тешко створити прави појам о почетку осећаја части, јер је он прошао кроз разне трансформације и нема ни једну особину једнолику. Могуће је, да се зачеци осећаја части запажају чак и код животиња, а бесумње и код првобитних људских група. Данас је у нашој европској цивилизацији појам части врло компликован, али ипак његова су правила код разних народа врло слична. Најчешћи облик под којим се јавља преступ као узрок осећаја части, то је напад на личност, који може бити извршен према самом дотичном обичају, нарочита битка, двобој, вандета, и т. д.

Религиозни осећај може такође често да буде узрок злочину случајем, и ако код њега не могу постојати какви тежи преступи. Када достигне мало јачу енергију која га гони на повреду општега права, као убиство, оно постаје чиста патолошка појава, и прелази на мистично лудило. Поред религиозног осећаја да кажемо неколико речи и о сујеверним осећајима, који могу бити полазна тачка разним преступима.

Узећемо један пример. Становници територије Медока (око Жиронде у Француској) врло су лаковерни. Један имућан сељак, био је нешто слаб, и потражи лека код једне сомнабуле, која му одмах саопшти да му је болест *набачена*. Пошто му је одприлике описала чак и личност која му је то бајаги учинила, сељак је одмах у њој познао једну своју суседку са којом се иначе врло рђаво живео. Мислећи, као и сви људи његове просвећености, да је њена смрт једини спас његовом здрављу, убије је из пушке. Овај случај није једини. Такође силовање девојчица, или одраслих девојака често потиче из сујеверја да ће се излечити ако силује девицу. Ово веровање постоји у Немачкој и Француској. Напослетку лаковерност саме публике, даје повода разноликим преступима, које чине картаре, разне врачаре, сомнабуле, и друге варалице. Сујеверје објашњава чак и многе неразумљиве обичаје који се сусрећу код злочинаца, као на пример, свршавање нужде у оној кући

где је убиство извршено изгледа да ствара веровање, да ће избећи Правди.

Напоследку социјални живот ствара и једну нарочиту врсту *полишичког* престапа, који изгледа да је најбоље своје поље стекао у Србији. Политички су преступници обично само *узбуђени*, и врло је ретко да се међу њима нађе и сасвим поремећено душевно стање. Они се одликују својом интелигенцијом, вољом, храброшћу која прелази некипут чак и у дрскост, и њихова је социјална вредност врло велика јер су они подстрекачи сваког прогреса. Ове су црте нарочито својствене обичајним политичким преступницима, јер они, случајним, обично су под каквим туђим утицајем. Први су способни за веће преступе, као атентате, завере, побуне, и т. д., док други у њима суделују само са врло мало радње, које би се огледале у звиждању при манифестацијама, ударцима штапа, и т. д. Али када ови сачињавају читаву групу, онда су у стању да произведу и највеће преступе који често долазе до степена варварства, за која нам историја пружа врло велики број примера.

Један најчешћи облик под којим се данас јављају преступи овакве врсте, то су *штрајкови*. Њихове манифестације иду чак и до разоравања фабричних инструмената, и напада на такозване *штрајкбрехере*.

Са теоријске стране, овакав поступак би ваљало најжешће критиковати, али би га у толико више практично требало блажије посматрати, јер је боље да се све машине полупају (ту су осигуравајућа друштва) или се појави чак и какав акт највеће бруталности, него ли да падне и једна кап крви, при покушају сваких репресивних мера.¹⁾ Колективни криминалитет је један од најделикатнијих проблема Криминалне Социологије, њему би ваљало посветити нарочиту студију. За сада ћемо се задовољити само да у брзом прегледу видимо опште облике под којим се он јавља.

а) Спречавање рада, насиље против лица и ствари, које често може ићи и до убиства, али раздражење *масе* може да доведе и до већих опасности.

б) Саботаж, т. ј. насилно кварење материјала или машина од стране радника, и то би био индивидуалан криминалитет. Француски Code penal, § 443., прописује за овакво

¹⁾ Видети ближе Г. Ле Бон, Психологија Гомила.

дело казну од једног месеца до пет година затвора. У нашем Кр. Зак. глава XXX. јасно излаже казне о повреди туђих ствари.

с) Политички криминалитет данас се појављује у антипатриотизму и антимилитаризму. Први произилази из интернационализма, који је нека врста хуманитаризма. Антимилитаризам постаје логички из револуционарног радничког покрета, јер би се власт тек могла онда задобити, када би се војска, која је, представник социјалне снаге, уништила.

д) Анархизам је пореклом још из давних времена.¹⁾ Прве анархисте биле су осамљене, ио њихова дела нису имали велике социјалне важности. Строге законске мере и казне учиниле су, да је примитиван анархизам постепено нестајао, и замењивао се синдикализмом. Вештим поступањем, присталице његове данас су успеле да енергичну акцију мањине ставе над самом већином. По њиховој је доктрини, синдикализам *средство*, анархија *циљ*.²⁾

Природа анархистичких инфракција, подпуно се изменила. Данас се ретко јављају атентати с бомбама, као што је било пре дваестак година, а још мање дела Равашола, Хенриа, Лукенија, и осталих анархиста. То нестаје по мало чак и у Русији. Данашње инфракције анархиста јављају се у грдњи суверена, његове владе, војске, појединих политичких лица, изузимајући овде револуционарне покрете, о којима су врло различита мишљења.

е) Један облик политичког криминала, који је социјално мање опасан, јавља нам се у делима оних лица којима је преступ речју и пером већ уобичајен. Они се не јављају по штрајковима, нити каквим другим озбиљнијим манифестацијама, они чувају велике вароши, где се боре више са полицијом него ли с војском. Сво њихово пожртвовање састоји се у казни од два или три дана затвора због повреде јавног поредка, или увреде званичних лица. У опште, мотиви њихове занесености немају великог социјалног интереса, њихов је број врло пропорционалан са заједницом.

Примећује се у овој класификацији злочинаца коју смо изнели, извесна градација у физиолошкој потреби, која проузрокује преступ. Остале потребе, које нису неопходне по сам

¹⁾ Ближе о томе, Proal, La criminalité politique.

²⁾ Monatte P. C. R. du Congrès anarchiste d' Amsterdam.

живот, произилазе из вештачког испуњења каквог задовољства, предрасуде или осећаја. Ломброзова класификација злочина, која је тип модерне поделе, налази се у *Archives d' antropologie criminelle, 1886*, стр. 173. и она је од врло великог интереса за свакога који жели да уђе мало дубље у ова питања.

Средства, којима би друштво могло да се бори против злочина требала би да буду подпуно својствена за сваку категорију оних преступника које смо у главном навели, јер је јасно да оне мере, које би се предузели против каквог умноболесног злочинца, или урођеног, не могу бити исти као и оне, којима би се кажњавао преступ каквог случајног злочинца.

С друге стране, само испитивање средстава којима би Друштво могло да предупредује злочине, доводи нас до резултата да постоје само три врсте мера против истог, којима се Друштво може да користи: Стављање у немогућност злочинца да штоди Друштву, удаљујући га од истог било на свагда или за време. Друга, и најважнија мера била би васпитање, образовање дечијег карактера, или поправка већ одраслих. Трећа, то су саме мере које Друштво данас предузима било да спречи у извршењу злочина оне који су истоме склони, или да уклања прилике које би га могле стварати.

Казна у овом случају, била би такође само једно превантивно средство, и ако је њен карактер врло сложен, а њена особена важност врло велика.

Проучавајући злочинце видели смо да на свакоме готово постоји утицај наслеђа: умноболни, урођени или дегенерисани злочинци, сви они носе на себи какву црту наследног дефекта, и он се испаљује код сталних злочинаца исто као и код злочинаца случајем. Овај наследни дефект, развија се тек на погодним земљишту, стога Друштво треба да бодри на оне услове под којима се развија сваки његов члан. Из искуства знамо да су првобитни узроци који би помагали развиће овога дефекта алкохол, затим живљење по нездравим местима, као и сав онај скуп поремећаја који произилази из непрестаног заморавања органа. Према томе ваљало би контролисати потрошњу алкохола, пазити на чистоћу станова и радионица, као и регулисати часове рада. Морални осећај био би довољно заштићен васпитањем и умним образовањем, али све ове пре-

зервативне мере могле би се изводити тек онда, када би сваки појединац био упућен на посао према својим способностима, *јер је рад спас свега*. Али докле год у Друштву 25% живи на рачун других, сви покушаји на остварењу општега благостања које би одклонило сваку беду, остају само једна неостварљива шимера.

На завршетку ове мале расправице коју пружамо без икаквих нарочитих претензија, сматрамо за нужно напоменути да нам скори повратак из Француске још није допустио да се дубље упознамо са радовима наших правника или литературом која код нас већ постоји из области Криминалне Социологије, те смо многе термине, било правне или практичне, узели сасвим произвољно, који се може бити много удаљују од већ уобичајених правила.
